

ТРАНСФОРМАЦІЯ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НА АНГЛІЙСЬКУ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ЕКСПЛІКАЦІЇ ІМПЛІЦИТНОГО ЗНАЧЕННЯ ПРЕДИКАТА

О.В. Борисова

Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Інститут філології

У сучасному перекладознавстві інтерес до різних аспектів міжмовних трансформацій не зменшується, а стосовно деяких із них навіть збільшується. Це стосується, зокрема, трансформації вербалізації, яка недостатньо досліджена як внутрішньомовне явище, а тим більше як міжмовна трансформація, і вивчення якої є актуальним у світлі необхідності з'ясування співвідношення дієслівності та недієслівності різних мов. Метою статті є визначення та опис трансформації вербалізації при перекладі з української мови на англійську із застосуванням експлікації імпліцитного предиката, а також виявлення особливостей її застосування як комплексної лексико-граматичної трансформації. Теоретичне значення дослідження цієї трансформації є значним для порівняльного визначення характеру та сфер вербальності англійського та українського мовлення, а також становить внесок у дослідження мовно-трансформаційних процесів, що відбуваються під час перекладу.

Проведене дослідження дозволило виділити кілька видів експлікації прихованого предиката, а саме: 1) експлікація, зумовлена структурними особливостями мови перекладу; 2) експлікація повнозначного дієслова; 3) експлікація значення применника; 4) експлікація значення займенника; 5) контекстуальна експлікація (враховує експлікацію обставин мети, місця, часу, експлікацію адвербіальної ознаки, розкриття змісту фрази, експлікацію модального значення); 6) експлікація значення відмінкових словоформ.

На сьогодні явище імплікації вивчено ще недостатньо, особливо у перекладознавчому плані; про це, зокрема, свідчить відсутність єдиної, загальноприйнятої концепції імпліцитності та різномаття термінів, що позначають розгорнутість (експліцитність, комплектиність) та згорнутість (імпліцитність, компресія) форм вираження (Старикова 1974:25; Левицкая, Фитерман:1979:54).

Найбільш універсальним, на нашу думку, є визначення, запропоноване О.М. Стариковою: "Імпліцитність убачається у відсутності формальних засобів вираження смислових зв'язків між компонентами словосполучення чи висловлювання, а також між окремими висловлюваннями" (Старикова 1974:25) (пер. наш—О.Б.). Під експлікацією вона розуміє "повне вираження компонентів ситуації, повне відбиття глибинних предикацій" (Старикова 1974:38) (пер. наш – О.Б.). У цьому дослідженні розглядається явище експлікації імпліцитного предиката при перекладі. Ми виходимо з того, що **експлікація імпліцитного предиката** при перекладі —це вираження у поверхневій структурі перекладеного речення імпліцитного лексичного елемента дієслівного характеру, що підтверджується можливістю відповідної трансформації експлікації в оригіналі без зміни змісту речення. Наприклад: *У нас багатонаціональне суспільство* (D2,5)=*У нас є (ми маємо) багатонаціональне суспільство*=*We have a multiethnic society* (D2,6).

Розглянемо більш детально основні підвиди трансформації вербалізації із застосуванням експлікації імпліцитного предиката.

1 Експлікація, зумовлена структурними особливостями мови перекладу

Під структурними особливостями мови перекладу (англійської) ми розуміємо обов'язкову наявність присудка у реченні, що пояснюється аналітичністю англійської мови. В українській мові як синтетичній наявність присудка необов'язкова, а іноді навіть і зайва, тому цей підвид вербалізації є актуальним при перекладі з української мови на англійську, наприклад:

В чомусь ми кращі... (D2,5).

We are better than they are in some respects... (D2,6).

Аналіз зібраних прикладів перекладу показує, що вербалізація пов'язана з системнообумовленими причинами, адже вищенаведені речення, як і більшість англійських речень, обов'язково повинні мати у своїй структурі дієслово, зокрема, допоміжне.

2 Експлікація повнозначного дієслова

Цей підвид відрізняється від попереднього тим, що замість дієслова-зв'язки в англійському перекладі появляється повнозначне особове дієслово. Це явище пояснюється тим, що у кожній мові є велика група дієслів, які семантично сумісні тільки з однією категорією предметних імен як суб'єкт (Уфимцева 1976:148).

Але причини глибші, інші (D2,5).

The reasons go much deeper than that (D2,6).

Використовуючи внутрішньомовну трансформацію, можна дійти висновку, що у реченні-оригіналі імпліковано дієслово *бути* (про це свідчить тире у деяких реченнях). При перекладі це дієслово есплікується та одночасно трансформується у дієслово, що більш властиве мові перекладу. У реченні перекладу воно виконує функцію присудка.

3 Експлікація значення применника

На перший погляд применники та дієслова не мають нічого спільного, адже дієслово - це повнозначне слово, що позначає "дію або стан предмета як процес" (Плющ 2000:265), а применник - службове слово, "за допомогою якого виражаються відношення між предметами та відношення дії або ознаки до предмета" (Плющ 2000:298). В.Г. Гак вважає, що часткові локальні відношення зв'язують обидві субстанції: ту, яку локалізують, й ту, що локалізує, і можуть бути вираженими будь-яким засобом, що показує зв'язок між двома субстанціями. У російській мові до таких засобів відносять применники (та применникові речення), флексії, дієслова та дієслівні префікси. Дієслово, синтаксично пов'язуючи підмет та додаток, позначає тим самим відношення між субстанціями, применник також пов'язує два іменника; ця глибинна функціональна аналогія применника та

дієслова ... дозволяє один і той самий тип відношень виразити у мовному функціонуванні службовим словом– прийменником чи повнозначним словом - дієсловом (Гак 1998:80). Це стосується й української мови. Говорячи про приховані предикати в українській мові, І.Р. Вихованець слушно зауважує, що “своєрідний спосіб згортання предикатів можуть реалізувати аналітичні синтаксичні морфеми-прийменники... За цих умов тільки на прийменник припадає вираження семантичних відносин між двома аргументами – аргументом із функцією носія локативного стану або процесу і аргументом із функцією локатива” (Вихованець 1992:180).

Батько з грабками пішов косити панський овес, а мати пішла на панський лан тишеницю жати (НЛ,13).

Old Dzherya took a rake attachment for the scythe and went to move the oats and Maria went to cut the master's wheat (NL,13).

У цьому прикладі прийменник з реалізує предикат *мати при собі/брати*: у реченні йдеться про доконану одноразову дію, позначення якої при перекладі, як можна бачити, есплікуються. Перекладене речення ускладнюється додатковим однорідним членом речення – присудком.

Прийшов шинкар за грішми (НЛ,26).

But then the tavern keeper turned up to collect his debt... (NL,35).

Прийменник *за* являє собою згорнутий предикат, що позначає обставину мети та перекладається інфінітивом.

4 Експлікація значення займенника

Спостереження показують, що при перекладі загалом есплікуються вказівні та присвійні займенники (співвідносні з прикметниками). Вказівні займенники можуть містити в собі зміст цілого попереднього речення, що при перекладі досить часто есплікуються.

Хоча тоді це все лише вгадувалося (ВНБУ1,10).

At that time one could only vaguely divine what it could be (HNBU1,7).

Присвійні займенники, як правило, містять у собі згорнутий предикат *володіння*, що іноді есплікуються при перекладі на англійську мову.

Микола вгядів її тонкий стан, сорочку з товстого полотна, червоне намисто на шії... (НЛ,8).

Mikola could see she had a slender figure and wore a blouse of coarse linen and a string of read beads (NL,6).

5 Контекстуальна есплікація

До цього підвиду вербалізації ми відносимо есплікацію обставин мети, місця, часу, есплікацію адвербіальної ознаки, зняття багатозначності та есплікацію модального значення.

Кілька років тому під час відрядження до Німеччини, я мав нагоду познайомитися з цікавими матеріалами стосовно теплоізоляції приміщень (ВНБУ1,15).

Several years ago I was on business trip to Germany and had an opportunity to become acquainted with some interesting heat insulation materials (HNBU1, 15).

Обставину часу перекладено за допомогою введення однорідного члена речення-присудка, вираженого особовою формою дієслова.

Хазяїни підуть на поле, а мене покинуть дома з дітьми (НЛ,15).

The masters would go to work in the fields leaving me at home with the children (NL,16).

6 Експлікація значення відмінків

Зазвичай відмінкові флексії українського іменника при перекладі англійською мовою передаються прийменниками або безприйменниковим атрибутивними словосполученнями тощо. Однак аналіз фактичного матеріалу показує, що деякі відмінкові форми можуть перекладатися дієслівною формою. В іменному складеному присудку дієслівні зв'язки нейтралізують семантичне навантаження відмінка і виражають дієслівні категорії способу, часу й особи” (Вихованець 1987:57). Далі він зазначає: “Майже кожна відмінкова форма...може потрапити в найпоширенішу вторинну (невласне-відмінкову) позицію – ад’єктивну... Вихідні семантико-синтаксичні функції транспонованих у синтаксичний ад’єктив відмінків супроводжуються формальним порівняно з вихідною семантикою змістом – атрибутивним. Перехід в атрибутивну позицію іноді пов’язаний із глибшими перетвореннями вихідної конструкції (редукцією предиката, семантичним поглибленням та ін.)” (Вихованець 1987:56-57). На нашу думку, есплікація таких словосполучень при перекладі на англійську мову відбувається саме завдяки редукції (імплікації) предиката у відмінку в мові оригіналу:

Трохи не підвередилася тими дітьми (НЛ,15).

I nearly killed myself lugging that babies (NL,16).

У цьому прикладі при перекладі есплікуються предикативне значення *орудного відмінка* за допомогою англійського дієприкметника І. Структура речення принципово не змінюється, вона лише ускладнюється дієприкметником І (додатковим предикатом).

Вербалізація спостерігається навіть при перекладі неповнозначних частин мови (прийменник, займенник) та при передачі граматичної категорії (відмінкової форми іменника). Трансформація вербалізації із застосуванням есплікації прихованого предиката пов’язана з нормативними, системнообумовленими та контекстуальними причинами, а також із граматичними особливостями оформлення семантики речення у двох мовах. Перспективами розвідок у данному напрямку є дослідження есплікації прихованого предиката на матеріалі інших лексико-граматичних перекладацьких трансформацій.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Аполлова М.А. Specific English (Грамматические трудности перевода).- М.: ИМО, 1977.- 136 с.
2. Вихованець І.Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови/ АН України. Інститут української мови; Відп.ред. К.Г. Городенська.-К.: Наукова думка, 1992.-224 с.
3. Вихованець І.Р. Система відмінків української мови.- К.: Наукова думка, 1987. - 232 с.

4. Гак В.Г. Языковые преобразования. - М.: Школа «Языки русской культуры», 1998.-763с.
5. Левицкая Т.Р., Фитерман А.М. Компрессия в английском языке и ее передача при переводе//Тетради переводчика.- М.: ИМО, 1979.- №16. – С.51.
6. Старикова Е.Н. ИмPLICITная предикативность в современном английском языке.– К.: Вища школа, 1974. – 142 с.
7. Плющ М.Я. та ін. Сучасна українська мова: Підручник/ Під ред. Н.А. Симоненко.- 2-ге видання, перероб. і доп.—К.: Вища школа, 2000.- 430с.
8. Уфимцева А.А. Об особенностях семантики глагольных лексем английского языка//Теория языка. Англистика. Кельтология/Под ред. М.П. Алексеева.- М.: Наука, 1976.—279 с.

СПИСОК ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

9. ВНБУ1 - Вісник Національного банку України.-2000.- №1(47).-64с.
10. Д2 – День//Щоденна всеукраїнська газета.- 2002. - №2 (1263).-6с.
11. НЛ - Нечуй-Левицький І.С. Микола Джеря. Кайдашева сім'я: Повісті/Післямова Н.С.Крутикової. - К.: Молодь,1984. - 264с.
12. D2 - The Day/Weekly digest. - 2002. - №2 (171). - 7р.
13. HNBV - Herald of the national Bank of Ukraine. Digest. - 2000.- №1(19). - 32р.
14. NL - Nechuy-Levitsky I. Mikola Dzherya/ A long story: Trans from the Ukr. by
162р. О. Kovalenko. -Kiev: Dnipro Publishers, 1985.-

Надійшла до редколегії 18 березня 2003р